

Vsebina jezikovnih pogovorov 27. 5. in 8. 6. 2014

Pridevniške besede so vedno aktualne, zato smo se težav na tem področju po aprilskem pogovoru lotili tudi maja in junija, nekaj pa jih je ostalo še za prvi jesenski pogovor. Ta povzetek vsebuje vprašanja, ki smo jih obdelovali maja in junija, in gradivo, ki nam ga je kot dopolnilo k obravnavani temi poslala dr. Andreja Žele s Filozofske fakultete v Ljubljani. Za poglobljeno proučevanje teme pa priporočamo dve študiji Ade Vidovič - Muha, in sicer Pomenske skupine nekakovostnih izpeljanih pridevnikov (Slavistična revija, 1981/letn. 29, št. 1, str. 19–42) in Merila pomenske delitve nezaimenske pridevniške besede (Slavistična revija, 1978/letn. 26, št. 3, str. 253–276).

Ponovno o določni in nedoločni obliki – v zvezi s svojilnim zaimkom (in svojilnim pridevnikom)

Najprej smo še enkrat razmišljali o zvezi svojilnega zaimka in lastnostnega pridevnika – o tem, ali bi za pridevnik v taki zvezi morda moralo veljati, da je obvezno v določni obliki.

Osnovno navodilo je vedno, da je, kadar je pridevnik odgovor na vprašanje kakšen (torej mora iti tudi za prvo omembo v besedilu), primerna nedoločna oblika.

Ali velja to tudi, če stoji pred tem pridevnikom svojilni zaimek? Se tu sploh da postaviti pravilo?

»Umrli so tri mesece prezgodaj« je bil /.../naslov /.../, ki je pokazal **njegov (KAKŠEN?) ciničen** odnos.

Nedoločna oblika se zdi smiselna, in to morda celo bolj kot določna, kajti pridevnik, ki je tu del levega prilastka samostalniške besedne zveze v vlogi predmeta, lahko odgovarja na vprašanje KAKŠEN. Res pa lahko zagovarjamo tudi stališče, da se lahko vprašamo po celotni besedni zvezi – KAJ JE POKAZAL? – in da je zato treba uporabiti določno obliko: je pokazal njegov **cinični** odnos.

Kako bi bilo, če bi bila ta samostalniška besedna zveza v vlogi osebka, npr. **Njegov ciničen/cinični odnos** se je pokazal v naslovu »Umrli so tri mesece prezgodaj«?

Tu se zdita sprejemljivi obe obliki – KAKŠEN njegov odnos (njegov **ciničen** – njegova ciničnost sicer ni splošno znana, tokrat pa je ciničen!) in KATERI njegov odnos (njegov **cinični**, recimo, če človek slovi po svojem cinizmu).

Preizkusili bi lahko to še v povedkovniški rabi, vendar bi bila tu v vsakem primeru mogoča samo nedoločna oblika – je (**njegov**) **ciničen** (Jože Toporišič, Slovenska slovnica, 2000, str. 594).

A ta naša zveza z zaimkom bi bila tu bolj za lase privlečena, kajti svojilni zaimek teži proti začetku, k osebku – **Njegov** odnos, prikazan v naslovu, je **ciničen**.

Na prvi pogled se zdi, da zveza kot povedkovnik sploh ni mogoča. V morda pesniško spremenjenem besednem redu, dobljenem po pretvorbah – **njegov ciničen/-ni** odnos > odnos **njegov ciničen/-ni** – pa bi dobili: odnos je **njegov ciničen** in bi to lahko bila potrditev, da je pridevnik v vlogi povedkovega določila lahko samo v nedoločni obliki, razen ko gre za vrstnost, ko imamo takole pretvorbo: **Dežurni** zdravnik > Zdravnik je **dežurni**. In naša zveza s svojilnim zaimkom: **Moj dežurni** zdravnik > **moj** zdravnik je **dežurni** > zdravnik je **moj dežurni**. A to našega vprašanja (svojilni zaimek + katera oblika pridevnika?) ne pomaga rešiti.

Kadar je pridevnik odgovor na vprašanje kakšen, je torej primerna nedoločna oblika, kadar je pridevnik odgovor na vprašanje kateri, pa je primerna določna oblika, zato tipamo, kaj bi bilo sprejemljivo v naslednjih zgledih:

Marjetkin/Njen majhen uspeh je vse presenetil, pričakovali so večjega. Poudarek je na KAKŠEN.

Marjetkin/Njen mali uspeh je bil pričakovan. Poudarek je na KATERI (**ta**, ki je **majhen = mali**).

Moj (res) dober prijatelj (eden izmed mojih prijateljev, in to **tak**, za katerega je značilno, da mi je blizu – KAKŠEN!) mi je povedal. Poudariti hočemo njegovo lastnost, ni pomembno, kdo je to.

Moj dobri prijatelj mi je to povedal, Miha. Tu gre za KATERI; če je zveza brez dodanega imena, gre za točno določeno osebo, ki je ne želimo imenovati, lahko pa ime dodamo in z njim ali zaključimo besedno zvezo (**Moj dobri** prijatelj Miha) ali pa ga dodamo kot pristavek, kot naknadno pojasnilo – **Moj dobri** prijatelj mi je povedal, Miha.

Razmišljamo pravilno?

V svoji slovnici **dr. Jože Toporišič** ne omenja, da bi ob svojilnem pridevniku ali svojilnem zaimku stal lastnostni pridevnik obvezno v določni obliki. Le ugibamo lahko, ali je tudi on zaznal to našo dilemo. Zanimivo pa je, da je pravilo o obvezni določni obliki pridevnika razširjeno z zvezo s svojilnim zaimkom oz. svojilnim pridevnikom v vsaj dveh šolskih učbenikih.

V učbeniku **Slovenski jezik in stilistika** (Janez Dular, Rafka Kirn; 1984, str. 51-52) beremo:

Po vzorcu za izražanje določnosti se v slovenskem knjižnem jeziku ravna samo kakovostni pridevniki (k njim štejemo tudi deležnike stanja) v osnovniku (npr. *nov, zrel, dober, hiter, usahel, rumen, vesel, močan* itd.). Vse druge pridevniške oblike in stopnje poznajo ali samo določno ali samo nedoločno obliko (*koroški, šesti, lepši – sosedov, šest*).

Pri pridevnikih, ki ločijo določno in nedoločno obliko, je treba vedeti, kdaj katero uporabljamo. **Določna oblika** je potrebna, kadar govorimo o **že znani lastnosti** kakega predmeta (npr. *Imam siv in rjav suknjič; sivi suknjič je star dve leti, rjavi pa je še čisto nov.*), poleg tega imamo nekaj pravil, po katerih je določna oblika **obvezna v naslednjih primerih**:

- kadar mislimo na posebno vrsto predmeta (npr. *Kupili smo nov **pralni** stroj.*);
- za svojilnimi in kazalnimi zaimki ter za zaimkom ves (npr. ***Svoj rjavi** kovček je odnesel na **tisti sivi** tovornjak. **Ves ljubi** dan je počival.*);
- pri stalnih pridevkih (***beli** kruh, **Lažnivi** Kljukec, **Nova** Gorica*);
- pri posamostaljenih pridevnikih (***moški, Briški**, Karel **Veliki***).

V drugem učbeniku, **Na pragu besedila 2** (Ortar, Bešter ...; 2010, str. 54), pa najdemo napotek, da je določna oblika, med drugim, značilna tudi **za zveze s svojilnim pridevnikom, svojilnim zaimkom in vrstilnim števnikom**:

Lastnostni pridevniki imajo **dve obliki: nedoločno in določno**. Osnovna je nedoločna (*bel*) – določna se od nje loči le po končnem *-i* v imenovalniku ednine za moški spol (prim. *bel – beli*), včasih pa še v kakovosti glasu (npr. *vêlik otrok – Vêliki atlas Slovenije*) ali v naglasu (*velíka slika – vélika začetnica*); pogovorno izražamo

določnost tudi s členom *ta* (npr. *ta velik, ta velika*).

Če je lastnostni pridevnik **v določni obliki** (npr. *Veliki atlas Slovenije*), po njem ne vprašujemo s *kakšen*, temveč s *kateri* – kakor pri vrstnih pridevnikih. To se dogaja v naslednjih primerih:

– kadar govorimo o že omenjenem oz. znanem pojavu (npr. *Pred nama sta vozila bel in zelen avto. V prvem križišču je **beli** zavil na desno.*),

– kadar pridevnik označuje posebno vrsto predmeta, pred katerim stoji (npr. ***zlati** delišes, **pustni** torek, **barvni** zaslon*),

- za **svojilnimi pridevniki**, kazalnimi, **oziralnimi** in **svojilnimi zaimki** ter za **vrstilnimi števniki** (npr. ***očetov stari** klobuk, **tisti zanimivi** film, **naš novi** pes, **kateri pomladni** mesec, **prvi delovni dan**) itd.*

Je to (za zvezo s svojilnim pridevnikom ali zaimkom) res lahko pravilo, je določna oblika tu vedno obvezna, ali je raba odvisna od sobesedila?

Še en zgled:

Pokazala je **svoj najbolj znan** (KAKŠEN) obraz. Je lahko v takem primeru dodaten razlog za rabo nedoločne oblike morda stopnjevanje, saj vemo, da je stopnjevanje (na oba načina) značilno le za lastnostne pridevnike in da je, če imamo v osnovniku določno obliko, mogoče stopnjevanje take oblike le z obrazili (ne pa opisno, z besedico bolj), npr.: *dobri, boljši, najboljši (in **ne** dobri, bolj dobri, najbolj dobri)?*

Še nekaj zgledov za razmišljanje o tem vprašanju:

Subarujev novi model (KATERI) = tovarniški/njihov novi model
očetov novi vzgojni ukrep (KATERI) = njegov novi vzgojni ukrep ...

V drugem zgledu je pridevnik, ki nas zanima, v nekakšnem sendviču med svojilnim zaimkom in vrstnim pridevnikom, in se morda tudi zato zdi, da je edino mogoča določna oblika. Ali pa je to samo regionalni/štajerski občutek in kje drugje ne bi šlo v uho?

Vsi ti zgledi kažejo, da zadeva sploh ni preprosta, zato bi bil zaželen kak zelo poglobljen strokovni napotek jezikoslovcev, ki so to kdaj proučevali.

Stopnjevanje (in (ne)določna oblika) pridevnika

Stopnjevanje je značilnost samo **lastnostnih pridevnikov**.

Ali pa to (kadar ne gre za stopnjevanje s priponskim obrazilom) že samo po sebi narekuje rabo nedoločne oblike pridevnika?

Nekaj takih zgledov:

Vse bolj zanimiv spored privlači vedno več obiskovalcev. (Je vedno bolj zanimiv in tak privlači ...)

Tako silen vihar je povzročil ...

Tako majhna država, **tako velik** človek.

Obisk sta pripravila diplomata, veleposlanik Bill Montgomery in **samo zelo izbranim znan** John David Neighbour.

Alp Gürkan je v tem trenutku **najbolj osovražen človek** v Turčiji.

V tem trenutku **najbolj osovražen človek** v Turčiji, Alp Gürkan, je izjavil ...

Kdo je **najbolj priljubljen** politik/**najbolj priljubljen** politik XY je ...

To je bil do tedaj **najbolj travmatičen** spomin.

To naj bi zaustavilo **že kar preveč množičen** vpis slovenskih študentov na fakulteti v Trstu in Gorici.

Zelo uspešen Pokrajinski muzej Maribor kandidira za EU sredstva.

Najbolj prodajan kantavtor Adi Smolar ali **najbolje prodajan(i)** kantavtor Adi Smolar?

Najbolj prodajan je presežnik od pridevnika/deležnika **prodajan** oz. zveze **zelo prodajan**, medtem ko je **najbolje prodajan** presežnik zveze **dobro prodajan (bolje prodajan, najbolje prodajan)**, kar se zdi v našem primeru ustrežnejše.

Celotna zveza je sicer žargonska, saj se ne prodaja Smolar, temveč njegovi izdelki, če pa vendarle ostanemo pri taki formulaciji, bi lahko tu, ker je zveza dopolnjena z imenom, ki tega uspešnega kantavtorja natančno določa, zagovarjali izbiro določne oblike pridevnika: **najbolje prodajani** kantavtor Adi Smolar.

Ob tem smo ponovili teorijo **stopnjevanja pridevnikov**.

Pridevnike je mogoče stopnjevati s priponskim obrazilom (**lep – lepši – najlepši**) in opisno (**lep – bolj lep – najbolj lep**). Pri pridevnikih, ki jih je mogoče stopnjevati na oba načina, lahko to, kot piše v Toporišičevi slovnici, vsaj mestoma razumemo kot **enakovredno**:

»Stopnjevanje z obrazili je dovolj zapleteno, zato se dobro drži le pri pogosteje rabljenih pridevnikih. Še pri takih pa kdaj uporabimo tudi opisno stopnjevanje in rečemo npr. namesto **mehkejši** kar **bolj mehak** ali **ne tako trd**« (Jože Toporišič, Slovenska slovnica, 2001, str. 325).

V učbeniku **Slovenski jezik in stilistika** (Janez Dular, Rafka Kirn; 1984, 52) pa je natančneje opredeljena stilna vrednost obeh vrst stopnjevanja:

Nekatere skupine pridevnikov poznajo samo (ali predvsem) opisno stopnjevanje (obrazilno stopnjevanje bi bilo pri njih napačno ali pa vsaj slogovno opazno). Sem spadajo pridevniki, ki pomenijo **barve** (zelen – bolj zelen), pridevniki, ki so po nastanku **glagolski deležniki** (*kuhan* – bolj *kuhan*), tisti, ki **poznajo ali samo določno ali samo nedoločno obliko** (tj. predvsem svojilni in vrstni, npr. *bratov*, *Štefkin*; *cehovski*, *gozdarski*) in še nekateri. Pri številnih drugih pridevnikih pa opisno stopnjevanje štejemo za slogovno okornost ali celo napako (npr. **bolj velik – večji*, **bolj dober – boljši*, **bolj star – starejši*, **bolj dolg – daljši*, **bolj nov – novejši ipd.*).

Pri stopnjevanju z obrazilom uporabimo pri pridevnikih z enzložno osnovo obrazilo **-ši (lep lepši najlepši)** oz. **-ji (visok višji najvišji)**, za večzložne pridevnike in tudi za enozložne, z dvema soglasnikoma na koncu, pa obrazilo **-ejši (zanimiv zanimivejši najzanimivejši)**.

To tristopenjsko stopnjevanje je relativno, saj **najlepši** ni nujno tudi lep, medtem ko dvostopenjsko (elativno ali pridvignjeno) stopnjevanje določa absolutno značilnost – **lep, prelep; lep, zelo lep ...**

V nekaterih primerih si pri stopnjevanju lahko pomagamo ali pa si celo moramo pomagati s predpono **pre-** oz. z dodajanjem oblike za drugo stopnjo prislova **več** > **preveč**: **preveč** zapleten, **preneumen** in **preveč** neumen, **preutrujen** in **preveč** utrujen, **preveč** malomaren, **preveč** priden in **prepriden**, **prelep** in **preveč** lep ...

Pri opisnem stopnjevanju dodajamo prislova **bolj** in **najbolj**: **lep – bolj lep – najbolj lep**.

Kot že rečeno – **načina naj bi bila danes mestoma skoraj enakovredna**, čeprav dajemo v primerih, ko sta mogoča oba načina, prednost stopnjevanju z obrazili, če nimamo posebnih razlogov za izbiro opisnega stopnjevanja. **Narobe** pa je **kombinirati** ta dva načina – **lep, bolj lepši, najbolj lepši** (pravilno je **lep, lepši, najlepši** in **lep, bolj lep, najbolj lep**) – in tudi če nepravilno tvorimo elativno stopnjevanje: **pretehnična** proga – pravilno je, če že, **preveč tehnična** proga, ali bolje **tehnično prezahtevna**.

Za nekaj kategorij lastnostnih pridevnikov pa velja, da se **nikoli ne stopnjujejo s priporskimi obrazili**. To so (povzeto po Toporišičevi slovnici, omenjeno pa že v navedku iz učbenika Slovenski jezik in stilistika):

- pridevniki, ki pomenijo **barve** (za izražanje večje stopnje lastnosti jih lahko opisno stopnjujemo: **rdeč – bolj rdeč – najbolj rdeč**);
- pridevniki, ki so po **nastanku deležniki** (**vroč – bolj vroč – najbolj vroč, pereč – bolj pereč, odkrit, natrkan, kuhan, uvel, usahel ...**, vendar: **odkritejši, razvitejši, uspelejši**);

Spadajo med te "izjeme" tudi **zapletenejši, oddaljenejši, izkušenejši, kompliciranejši**?

Če sledimo omenjenemu Toporišičevemu napotku iz slovnice, **bi pri takih pridevnikih dajali prednost opisnemu stopnjevanju; kot pogoj za uvrstitev med "izjeme", ki bi jih vendarle stopnjevali z obrazilom, pa bi morda sprejeli dolžino besede, morda največ dvozložnost; daljše pridevnike bi stopnjevali opisno, s prislovi: bolj zapleten, bolj oddaljen, bolj izkušen, bolj kompliciran.**

- pridevniki, ki **ne ločijo določne in nedoločne oblike** (**bratov, divji, mladinski**);
- pridevniki, ki imajo **obrazila -en, -av, -ast, -at** (**senen, deževen, zvedav, muhast**).

Iz stilnih razlogov pa lahko stopnjujemo tudi **nelastnostne pridevnike**, in sicer opisno (**bolj slovenski, bolj očetov**).

Pridevniška navezava – navezovalni rodilniški tožilnik

Za tožilnik ednine moškega in srednjega spola se pri navezovanju rabi pridevnik v obliki, enaki rodilniku:

Kateri kruh želite? **Črnega**.

Se te rabe še vsi zavedamo ali pa bi jo kdo po nepotrebem nadomeščal z navadnim tožilnikom:

Kateri kruh želite? **Črni**.

Vrstni pridevniki

Vrstni in svojilni pridevnik se razlikujeta, ponekod, še najpogosteje v kulinariki, pa to ni dosledno upoštevano in je namesto vrstnega pridevnika ali pa ustrezne predložne zveze (**bananov, limonov, bučkov, bučni, skutni, konopljen, gobov, gobji** ... iz banan, iz limon ... iz jurčkov, iz lisičk ...) pogosto uporabljen svojilni pridevnik (**bananin, limonin, bučkin, bučin, skutin, konopljin, gobin** ... **jurčkov, lisičkin** ...).

Če ne bo jezikoslovje v zvezi s tem kmalu postavilo kakšnega preprostega pravila, bodo normativni priročniki sprejeli kot prednostne oblike tiste, ki bodo imele zabeleženo največ pojavitve, to pa ne bo sistemska rešitev in se bomo morali učiti vsakega primera posebej.

Dr. Andreja Žele nam je kot dodatek k temu poslala svoje ugotovitve iz proučevanja **pomenske določnosti in vrstnosti pridevnikov, ki se končujejo na -en in -ni**, in sicer – ali gre pri posamezni pridevniški obliki za primarno vrstnost (**anketni; briljantni – briljanten**), za vrstnost iz neprave svojine (**čebulni; cerkveni – cerkven**) ali za vrstni pomen pri snovnem (**železni – železen**).

Predstavitev njenih izsledkov naj se začne z njeno opombo, da govorimo o vrstnosti kot pomenski in skladijski določnosti pridevnika takrat, ko je ta določnost (oz. vrstnost) izražena povsod, ne glede na skladijsko vlogo pridevnika – npr. **dovršni** glagol in Ta glagol **je dovršni; državni** dolg in Dolg **je državni**.

Pomenska določnost se deli takole:

1. **Primarna vrstnost**, to je vrstnost, ki izraža namen (**gugalni** stol, **anketni** list, **gasilski** avto, **pralni** stroj), sredstvo (**magnetni** zapis), spremnstvo (= dodanost? – naša opomba) (**briljantni** prstan), predmet (**tovorni** prevoz), krajevnost (**gozdni** nadzor, **gozdni** čuvaj, **hišni** čuvaj ... vrtni palček), čas (**mladostni** spomin ... **stalni** sodelavec).

Podvrsta tega je **vrstnost z možno drugotno kakovostno rabo**. Tako izraža določna oblika **briljantni** (npr. prstan) vrstnost v smislu spremstvenosti (dodanosti), nedoločna oblika **briljanten** pa izraža kakovost, v pomenu **velik**, npr. **briljanten** uspeh. Enako tudi **kriminalni** delavec (vrstnost – v kriminalu) in **kriminalen** delavec (kakovost – zelo slab).

2. **Vrstnost iz neprave svojine** – v primeru sestavinskosti (**čebulni** čips, **čebulna** muha : **čebulin** vonj, okus; **skutni** narastek: **skutin** lonček; **bučni** : **bučin** : iz buče), dejanja (**električni** učinek), stanja (**humoristični** učinek).

Podvrsta tega pa so pridevniki, ki imajo ob tej **določni obliki iz neprave svojine** tudi nedoločno obliko za izražanje prave svojine, torej poleg **cerkveni** obred (vrsta) tudi **cerkven** delež (svojina), **družbeni** dolg (vrsta) : **družben** delež (svojina), **hčerini** delež (svojina) : **hčerinski** delež (vrsta), **šivankin** končni del (svojina) – **šivankin** vbod (vrsta), **kmečki** delež/vrt (primarno svojina), **šolski** delež/vrt (primarno svojina), **vladni** predlog (vrsta) – **vladin** prvi mesec (svojina).

3. **Snovnost** je praviloma izražena z **-(e)n**, na **drugotni vrstni pomen** pa opozarja obrazilo **-ni**: **železen** lonec (snov) – **železni** križec (vrsta), **lesen** obešalnik (snov) – **lesni** obrat/briket (vrsta); **jabolčen** izcedek, videz (snov) – **jabolčni** sok (vrsta).

Še za utrditev (ne)določne oblike

bluzovska kitarska fraza nas lahko popelje v **nek > neki drug** svet (Oblika **nek** je pogovorna, oblika **vsaki** pa narečna, štajerska!)

čebele ... **majhne** oprashaľvalke ...> **male** oprashaľvalke so ogrožene

gledamo na skrbno **negovan(i)** grajski park

vpliven > vplivni slog Buddyja Hollyja

Najstarejši od dečkov, **iznajdljiv** sedemletnik, je predlagal ... (Ni potrebe po določni obliki; kakšen?!)

priključek za **brezplačen/-ni** internet – odvisno od sobesedila!

množični/-en odvzem zvonov leta 1916 – odvisno od sobesedila; ob prvi omembi **množičen!**

mala > majhna pozornost za **male** junake

velika vojna (1. svetovna)

Zgodba se dogaja okoli leta 1930 v **malem** angleškem mestu **Milford**. – Zaradi navedenega imena je mesto določeno, s tem pa je obvezna raba določne oblike pridevnika.

Vrsta:

rdeči karton (vrsta kazni), **oranžni** alarm (vrsta ogroženosti), **pooblašćeni** trgovec/prodajalec, serviser (tak, ki ima pooblastilo proizvajalca)

velika nagrada (ime nagrade > določna oblika!), **mikro**, **mala** in **srednje velika** podjetja (vrstno poimenovanje, zato ni **majhna**)

Kateri : kakšen

sedeč > sedeči položaj (vrsta položaja) : **sedeč(i)** človek – odvisno od sobesedila

navaden (ni nič posebnega) : **navadni** delavec (nekvalificiran), **pravilen** (kakšen) : **pravilni** (kateri) odgovor

prost (kakšen) : **prosti** (kateri) vstop – odvisno od sobesedila (Otroci imajo **prost** vstop.)

nevaren (kakšen) : **nevarni** (kateri) odsek – odvisno od sobesedila

integriran > integrirani dvojni sistem proti vodnemu kamnu

Nekaj je **poučni** in **zabavni** pripomoček za učenje > je **poučen in zabaven** pripomoček ...

(V povedkovem določilo je mogoća, če ne gre za vrstnost, le nedoločna oblika, torej – **je lep/je poučen/je zabaven ...!**)

Gel Fixper je **dišeći univerzalni pralni** detergent = je kakšen – **dišeć** – + je katere vrste – **univerzalni pralni** detergent

Nov Spirit je **3-kanalni koaksialni** helikopter = kateri – **novi** Spirit – + je katere vrste – **3-kanalni koaksialni** helikopter

praktičen žepni nož = kakšen – **praktičen** – + katere vrste – **žepni** nož

Pogoste napake pri tvorbi svojilnih pridevnikov iz imen za osebe moškega spola s konćnim -a

Vse moške svojilne pridevnike, tudi iz samostalnikov z izglasnim -a, tvorimo z obrazilom -ov/-ev, ženske pa z obrazilom -in. O ženskih oblikah tu samo toliko. Torej: **sluga – slugov, Badjura –**

Badjurov, Čampa – Čampov, Hvala – Hvalov, Potrata – Potratov, Senica – Seničev, Kobilca – Kobilčev ...

Zakaj pa je pravilno tako **Sterijino pozorje** kot **Sterijeva nagrada**? Prvo je citatno, prevzeto, neslovenjeno poimenovanje gledališkega festivala, drugo je pravilno poslovenjeno ime nagrad tega festivala.

Prilastkovna zveza

Zaporedje pridevniških besed v prilastkovni zvezi je točno določeno, poenostavljeno pa velja takole: kakovostni (kakšen?), svojilni (čigav?), vrstni pridevnik (kateri?) – bližino jedra določa pomenska odvisnost; v najtesnejši pomenski odvisnosti od samostalnika so vrstni pridevniki.

Kako pa je pravilneje: nogometno svetovno prvenstvo ali **svetovno nogometno prvenstvo**?

Večina na pogovoru je bila za drugo, **svetovno nogometno prvenstvo**, iz: **svetovno prvenstvo v nogometu**. A če to prevedemo na igralce, so to res **svetovni nogometni** prvaki ali pa so morda **nogometni svetovni** prvaki?! Katera vez je močnejša – svetovni ali nogometni ... prvaki, svetovno ali nogometno ... prvenstvo?

In je **ljubljska severna obvoznica** ali **severna ljubljanska obvoznica**? Je že res, da oboje vsi razumemo enako, a ob primerih, ki se pojavljajo enkrat tako, drugič drugače, postaneš pozoren in si želiš najprej ugotoviti, kaj je pravilno, potem pa, če se izkaže, da je nekaj pravilnejše, primernejše, da bi prišlo do poenotene rabe. Nekaj v nas nas namreč sili določiti hierarhijo skoraj povsod, tudi pri pravilnosti v jeziku, kjer pa vseeno ni nujno, da je pravilno samo eno in da je vse drugo narobe.

Kako je z vejico (in veznikom) v pridevniškem nizu (Slovenski pravopis 2001, člen 298)

Pravopisno pravilo pravi: »Kadar levi pridevnik določa celo preostalo besedno zvezo, začenjajočo se s pridevnikom, za njim ne pišemo vejice: **dolgi kodrasti črni lasje, huda nalezljiva bolezen**.«

Če gre samo za nizanje, naštevanje lastnosti, ki se ne nanašajo vse hkrati na eno jedro, vejice seveda pišemo: **Dolgi** (lasje), **gosti** (lasje), **črni** (lasje) **in kodrasti** lasje so vedno opaženi. To pomeni štiri kategorije las. Tu gre namreč za izpuščanje jedra besednih zvez in ne za lastnosti, ki bi določale preostalo besedno zvezo.

Tak zapis (z vejicami) lahko velja tudi za pridevnike v vlogi povedkovega določila: Lasje so **dolgi**, (so) **gosti**, (so) **kodrasti** in (so) **črni**. To namreč spet razumemo kot štiri kategorije las. Če tu ne bi bilo veznika **in**, pa **bi to lahko razumeli tudi kot hkratno lastnost enih las**: Ideal so **dolgi, gosti, kodrasti, črni** lasje – tu gre za dolge **goste kodraste črne lase**. S takim členjenjem (z vejicami) bi namreč vsako posamezno lastnost las posebej poudarili in tako dosegli nekakšno stopnjevanje, večjo dinamiko pripovedovanja, saj bi vsak naslednji pridevnik natančneje, ožje določil jedro, za katero veljajo vse te lastnosti, z vsakim dodanim pridevnikom bi se možni izbor zožil.

Še nekaj zgledov:

Zdrava prehrana pomeni **uravnotežen polnovreden** jedilnik. (uravnotežen in hkrati polnovreden)
Če drugi pridevnik natančneje določa prvo lastnost, postavimo vejico, ker gre za izpust zveze "in to, in sicer": Zdrava prehrana pomeni **uravnotežen**, (in sicer) **polnovreden** jedilnik.

Gre za **edinstveno tekoče povezano plesnoritmično** (= v plesnem ritmu) masažo. – Njene lastnosti so, da je edinstvena, tekoče povezana in plesnoritmična. Lahko pa si drugi del niza razlagamo tudi kot pojasnilo, dopolnilo prvega prilastka: Gre za **edinstveno**, (in sicer) **tekoče povezano plesnoritmično** masažo.

Sreča se skriva v na videz **nepomembnih vsakdanjih** rečeh. TUDI: **nepomembnih**, (in to) **vsakdanjih** ...

Nekaj **izredno inteligentnih, zrelih in uspešnih** žensk ... Z vejicami in veznikom to pomeni, da so ene inteligentne, druge zrele, tretje uspešne! Mišljeno pa je bilo verjetno, da za vse te ženske veljajo vse tri oznake – nekaj **izredno inteligentnih uspešnih zrelih** žensk!

V reklami TP Hofer piše: »Dali smo mu **lepo, domače** ime.« Možno bi bilo sicer tudi brez vejice (Dali smo mu lepo domače ime), a bi besedilo s tem precej izgubilo, saj ne bi bilo poudarjeno, da gre za domače ime. Pri odstranjevanju takih vejic moramo biti zato zelo previdni – če je dobro preiščljena in uporabljena na primernem mestu, je ne odstranimo, tudi če bi bila možna pisava brez nje. Hoferjevo reklamo lahko samo pohvalimo – za jezikovno tankočutnost.

V pridevniškem nizu v vlogi prilastka se kdaj neustrezno pojavi tudi veznik (recimo: moja **lepa in porcelanasta** vaza), medtem ko je ta veznik, če prilastek pretvorimo v povedkovo določilo, lahko ustrezen (moja vaza je **porcelanasta in** je (hkrati) **lepa**) oz. ga lahko nadomesti tudi vejica.

Za bolj življenjski zgled takega neustreznega rabljenega veznika vzemimo zvezo **draga in dobra** mama iz radijskih čestitk. Veznik je tu neprimeren, saj ne gre za navadno priredno zvezo, temveč za navajanje hkrati veljavnih oznak, in to z različnih pomenskih ravni – mama je meni **draga**, sicer pa je zanj značilno, da je **dobra** (= moja mama je **dobra** in mama je (meni) **draga**) – pravilno je le **(moja) draga dobra mama** – brez vejice in veznika. Lahko pa bi veljali lastnosti, ki bi ju bilo mogoče povezati tudi z veznikom, npr. **(moja draga) dobra (in) požrtvovalna** mama – z vezniško povezavo pridevnikov taki dve hkratni lastnosti bolj poudarimo kot z njunim zaporedjem, ki prav tako pomeni hkratno veljavnost lastnosti.

Deležnik : (nedeležniški) pridevnik

Ob obravnavanju **pridevniških besed** nismo mogli mimo pridevnikov, ki so po izvoru **deležniki**, in s tem torej tudi mimo **glagolov**.

Kadar imamo vzporedne oblike – nedeležniško **pridevniško besedo** in **deležnik**, npr. **osvežilen** in **osvežujoč**, **vodilen** in **vodeč** – **je/se zdi v sodobni slovenščini običajnejša, bolj zaželeno raba "navadnega" pridevnika** (razmerje **osvežujoč** : **osvežilen** v Gigafidi je 2414 : 5728) **ali pa osebne glagolske oblike**: **Novi** (kateri) **vodilni** je XY : Zdaj **vodi** XY : **Vodstvo** je prevzel XY (proti: **nov(i) vodeči**

je ...). Prodajajo **osvežilne** pijače, **osvežilne** robčke (ne **osvežujoče** pijače), vendar: pihal je **osvežujoč veter**.

Ko tako brskaš po pravopisu, pa ugotoviš, da je kaj v njem očitno zapisano tudi na silo, verjetno samo zato, da bi lahko upravičili kak drug (zelo razširjen) pojav, ki bi sicer obveljal za napako. Tako imamo med slovarskimi iztočnicami v pravopisu npr. dvojnici **sproščujoč** in **sproščajoč**, ob tem pa tudi ustrezni nedoločniški dvojnici **sproščevati** in **sproščati** (sedanjiški deležnik na -č tvorimo namreč iz sedanjiške osnove, torej iz sproščuj- in sproščaj-!). Pa je glagol **sproščevati sproščujem** danes živ, tvoren, ali je tu samo kot alibi za razširjeno obliko njegovega sedanjiškega deležnika – **sproščujoč**?

Če tako popustljivo sprejmemo ta glagol in kot ustrezen pridevnik njegovo deležniško obliko, pa moramo biti pošteni in enako popustljivi tudi do drugega, preganjanega deležnika – **zaskrbljujoč**, opremljenega s •, kar pomeni, da je v kultiviranem jeziku nezaželen, ker je tvoren iz enako kot sam deležnik nezaželenega glagola – •**zaskrbljevati**. Ob lektoriranju to preganjano dvojico spreminjamo v **skrb vzbujajoč** in **vzbujati skrb(i)**.

Da **tvorba oblik po predvidenem oblikotvornem sistemu ni vedno sprejemljiva**, pokaže tudi pridevnik **okoljski**, ki se je pojavil v SP 2001 kot nepotrebna, sistemsko tvorjena vzporednica uveljavljenega pridevnika **okoljski** (narejena po analogiji z **ladijski**).

črno-bel : literarnozgodovinski in TV-spored : TV spored

Še vedno je velika pravopisna težava za marsikoga ločevanje med pridevniškimi izpeljankami iz prireadne in iz podredne besedne zveze (**vzgojno-izobraževalen** : **literarnozgodovinski** – ta dva zglada sta za vzorec; prvi za primere, kadar rečemo tak in tak/tak za vzgojo in izobraževanje, drugi pa za tako, ki je značilno za literarno zgodovino/za cestni promet > **cestnoprometni** predpisi).

Še večja nedoslednost je pri ločevanju med samostalniško zloženko (**TV-spored**) in samostalniško besedno zvezo z netipičnim levim prilastkom (**mini, maks, mikro, makro, bio, eko, nano, TV ...** > **TV spored**), **prav zato težko čakamo na primerne pravopisne napotke, ki bi zagotovili večji red na tem področju**.

Pretiravanje s svojilnimi zaimki

Pod vplivom predvsem angleščine in verjetno tudi nemščine se zadnje čase v besedilih pojavlja čisto preveč svojilnih (in tudi povratnih svojilnih) zaimkov, tega pa se pogosto zavemo šele, ko tehtamo, ali je pravilen osebni ali bi moral biti rabljen povratni osebni zaimek **svoj**, npr. v primerih kot:

Ponujamo vam **naše** > **svoje** izkušnje, da jih boste lahko prenesli v vsakdanje življenje.

Te vplive poskušamo čim bolj omejevati in preprečevati, skupaj s **svojimi** > z **našimi** gosti.

Pripravite **vaš** > **svoj** avto za zimo.

V navedenih zgledih ne bi nič izgubili, če bi te zaimke preprosto izpustili, saj se iz besedila razbere, komu izkušnje/gosti/avto pripadajo.

Sicer pa marsikdo ne ve, kdaj uporabiti povratni svojilni zaimek namesto osebnega. Spomnimo se pravila v Toporišičevi slovnici (str. 342). Tam piše: »**Osebni svojilni zaimki izražajo lastnino ali pripadnost glagolski osebi, tj. govorečemu, /ali pa/ ogovorjenemu oz. neudeleženemu v besedovanju: ... moja mati ... tvoje knjige, njena vrnitev ...**«

Razliko med tema vrstama zaimkov dobro dodatno pojasni opredelitev rabe povratnega svojilnega zaimka (svoj) – ta namreč obvezno »izraža lastnino osebka: Brigaj se za **svoje** stvari.« – **ti** za **svoje**, čeprav si to **ti** in so te stvari **tvoje**, in sicer zato, ker je **ti osebek**!

Izjema so primeri, kadar gre za **splošno posest** – takrat namesto povratnega osebnega zaimka rabimo osebnega: Od **naših** športnikov nimamo dobrih novic (namesto pričakovanega svojih, ker smo **mi osebek**). Osebni svojilni zaimek uporabimo namesto povratnega tudi **v manj jasnih primerih**: Slišim te peti **tvojo/mojo** pesem, saj, kaj bi tu pomenilo – svojo pesem?!

Še nekaj (tudi starejših) zgledov za utrjevanje:

Neustrezna uporaba povratnega svojilnega zaimka

Dijaki (osebek) so lahko doživeli Planico in dolino Tamar v vsej **svoji** lepoti. – Tako bi se nanašalo na lepoto dijakov, ker pa je mišljena lepota Planice, je pravilno: ... v vsej **njeni** lepoti.

To je bil zadnji nastop Kristine **v svoji** karieri. – Jedro povedkovega določila je **nastop**, čeprav je oseba, ki je nastopila, res Kristina >> ... v **njeni** karieri.

Pretvorbe:

To je bilo zadnjič, da je Kristina nastopila (v **svoji** karieri) = To je bilo zadnjič v Kristinini/**njeni** karieri, da je nastopila = To je bil zadnji nastop (Kristine) v **njeni** karieri : Kristina je zadnjič nastopila v **svoji/tej** konkurenci.

Župan bo predal objekt **svojemu** (= županovemu!) namenu. > ... **namenu/njegovemu** namenu.

Posvetovanje (osebek) je namenjeno predstavitvi podeželja **s svojimi** značilnostmi. – Ker gre za značilnosti podeželja, je pravilno: ... **z njegovimi** značilnostmi.

Kdo je svet vrgel s tečajev? In kdo ga je postavil spet nazaj na **svoje** mesto? – Osebek je vprašalnica kdo, mesto pa je od sveta, ki je tu predmet >> ... **njegovo** mesto!

Nagon jih žene proti **svojim** mrestiščem. > ... **njihovim** mrestiščem.

In še napake druge smeri – če se ne zavedamo, da ima slovenščina ob svojilnih zaimkih tudi povratnega svojilnega.

Pokaži mi **tvojo** mamo. – Osebek je **ti**, mama je **tvoja**. > Pokaži mi **svojo** mamo.

Miha je govoril o **njegovi** mami. – Če je govoril o mami, katere sin je, je govoril o **svoji** mami. Če je govoril o mami nekoga drugega, pa je pravilno o **njegovi** mami.

Avtomatske blagajne v Mercatorju opozarjajo: Vzemite **vašo** kartico. > ... **svojo** kartico. (Osebek ste **vi**, kartica je **vaša**, torej pripadajoča osebku > vzemite **svojo** kartico!)

Svoje življenje končno v **mojih** rokah imam ... > ... v **svojih** rokah ... (**jaz** = osebek, roke so **moje**, življenje je **moje** > imam **svoje** življenje v **svojih** rokah!)

Povzetek je pripravila Darja Tasič.